

Oponentský posudek

doktorské disertační práce Mgr. Jiřiny Zahradníkové „Cesty k efektivnějšímu osvojování francouzštiny jako druhého cizího jazyka“

Doktorandka si pro svou disertační práci zvolila velmi zajímavé téma, jež svou šíří a dopadem přesahuje oblast výuky francouzského jazyka na vyšších odborných školách a dotýká se výuky cizích jazyků i na vysokých školách. Jsou to především jazykové katedry nefilologicky zaměřených fakult a oborů, jež musí řešit celou řadu obdobných problémů, především jak skloubit výuku obecného jazyka s požadavky odborné komunikace a splnit tak cíl, kterým je připravit vysokoškolského absolventa, aby v rámci svého oboru dosáhl plné komunikativní kompetence. Stále znovu se diskutuje o otázce dvojí odbornosti učitelů jazyků, hledají se nejvhodnější koncepce kombinovaných učebnic a učebních souborů, ověřují se nové metodické přístupy k efektivnější výuce odborného cizího jazyka, zdokonalují se interaktivní programy a e-learningové podpory jazykové výuky. Současně je však třeba konstatovat, že jen málo pozornosti je zatím věnováno přímo adresátu jazykové výuky, tedy studujícímu, a analýze jeho individuálních strategií a přístupů k osvojování cizího jazyka. V tomto směru proto považuji zvolené téma disertační práce za velmi přínosné a v mnoha směrech inovativní.

Předložená disertační práce v celkovém rozsahu 148 stran se skládá ze 118 stran textu, členěného do úvodu, 5 základních kapitol a závěru, součástí práce je 9 příloh na 23 stranách. K práci je připojeno resumé ve francouzštině, abstrakt v češtině a angličtině, seznam bibliografie a seznam příloh.

Ve velmi stručném úvodu disertační práce autorka krátce zdůvodňuje volbu tématu a zmiňuje se o důležitosti hledání cesty k osvojování cizího jazyka v prostředí vyšší odborné školy. Stanovení cíle, zvoleného postupu a metod není uvedeno v úvodu ani v dalších kapitolách disertační práce.

V první kapitole s názvem „Vymezení problematiky“ autorka podává krátký přehled současného postavení francouzštiny na našich školách, zabývá se situací v jazykové výuce na vyšších odborných školách (VOŠ), rozebírá cíle a obsah jazykového vzdělávání a na 4 stranách přikládá učební plány angličtiny a němčiny konkrétní VOŠ. V komentáři konstatuje, že učební plány neobsahují postupy, které by studenta vedly k chápání osvojování cizího jazyka jako celoživotního úkolu, ani postupy k rozvoji komunikativní a učební strategické kompetence. Je ovšem otázkou, zda je možno takové postupy zařazovat do konkrétního učební plánu. Pokud jde o vyučujícího lze předpokládat, že je plně kvalifikován, tedy seznámen s nejrůznějšími didaktickými a metodickými postupy. Máme-li na mysli jednotlivého studenta, pak již s ohledem na odlišnost každého jedince není možno zařazovat do osnov individuální postupy k osvojování cizího jazyka. Bylo by však jistě žádoucí, aby v učebních plánech bylo obsaženo upozornění na nutnost individuálního přístupu ke každému studentu a věnována náležitá pozornost jeho strategiím při osvojování cizího jazyka.

Druhá kapitola „Francouzština na vyšší odborné škole“ se zabývá specifickou situací jazykové výuky na VOŠ a překážkami institucionálními, psychologickými a socio-kulturními, které výuku francouzštiny komplikují. Poněkud překvapující je výskyt „záporné motivace“ k učení, s níž se obvykle v rámci terciárního vzdělávání a zvláště při studiu románských

jazyků nesetkáváme. Autorka upozorňuje na výhody využívání přenosu lingvistických poznatků a zkušeností mezi studovanými jazyky, včetně jazyka mateřského, což je téma, jemuž u nás dosud není věnována náležitá pozornost. Souhlasím také s názorem doktorandky, že je škoda, že mateřský jazyk není na tomto stupni zařazen do učebních plánů a není dále rozvíjen.

Ve třetí kapitole „Metody a metodologie“ postrádám metody, týkající se zpracování disertační práce. Pozornost autorky je zde zaměřena na rozbor reálné situace v jazykovém vyučování, na aktéry – studenty, učitele a učebnice. Součástí je přehled českých a francouzských učebnic odborné francouzštiny z let 1975 – 2005, v němž jsou zařazeny učebnice již nepoužívané, přičemž novější tituly chybějí. Kromě obecného komentáře není žádná z uvedených učebnic podrobněji analyzována.

V další části 3. kapitoly jsou pod názvem „Didaktické postupy“ charakterizovány základní rozdíly mezi výukou obecné francouzštiny, odborné francouzštiny a výukou francouzštiny pro specifické účely, v návaznosti pak autorka uvažuje nad výhodami a nevýhodami těchto tří přístupů při rozboru koncepce výuky francouzštiny na VOŠ. Souhlasím se závěrem, že by bylo ideální propojit všechny tři přístupy, zejména výuku zaměřenou na specifické potřeby studenta a tím zapojit do procesu osvojování cizího jazyka samotného studenta a jeho samostatné osvojování cizího jazyka.

Ve 4. kapitole se doktorandka zabývá strategiemi osvojování cizího jazyka. Vychází přitom z jazykové výuky na VOŠ a soustřeďuje se na situace, v nichž student může definovat vlastní potřeby jazykových znalostí a ovlivnit tím proces osvojování cizího jazyka. Podrobně rozebírá strategické chování studenta a jednotlivé strategie, jež při osvojování jazyka uplatňuje. V další části se autorka zabývá pojmy strategické učení, strategická kompetence a strategie komunikace. Při definici strategie přitom vychází z vojenské terminologie, přitom v Novém akademickém slovníku cizích slov (Akademie 2005) lze nalézt i významy termínu „strategie“ v oboru politiky, psychologie a kybernetiky, vhodnější by tedy bylo použít definice psychologie: „obecný způsob, postup, jímž určitá osoba řeší problémy“.

V další části 4. kapitoly autorka uvádí podrobný přehled strategií učení se cizím jazykům R. Oxfordové a P. Cyra a vzájemně je porovnává. Vzhledem k datu vzniku publikací (1990, 1998) však nelze souhlasit s jejím názorem, že tyto práce (1990 a 1998) představují „syntézu výzkumů poslední doby“. Škoda, že autorka ne vzala v úvahu i některé české práce, např. „Učební strategie jako jedna z cest k autonomnímu učení se cizím jazykům“ Věry Janíkové (2005) a další. V závěru této kapitoly doktorandka uvádí východisko své práce: hledání odpovědí na 4 otázky, které z porovnání obou přístupů vyplynuly. Dodává správně, že literatura jednotlivé strategie podrobně popisuje, ale málo se zabývá způsobem, jak žáky naučit vědomě je používat a tím dosáhnout, aby student se naučil sám řídit a organizovat své učení a dospěl až k autonomnímu učení, které může uplatňovat i po ukončení studií.

Pátá kapitola je těžištěm disertační práce svým rozsahem (58 stran) i obsahem. Doktorandka v této části navazuje na předchozí kapitulu a analyzuje jednotlivé strategie jednak z hlediska názorů studenta, následně zkoumá strategie studentů VOŠ při osvojování francouzštiny pozorované učitelem. Oba přístupy dokládá konkrétními příklady z praxe jazykové výuky. Velmi zajímavé jsou praktické ukázky uváděné u strategie dedukce a zejména pak u strategie přenosu, v nichž autorka prokazuje značné pedagogické zkušenosti s výukou francouzštiny. Je otázkou, zda pro tvrzení, že „jednotky slovní zásoby z češtiny není možné převést na francouzštinu“ byl zvolen vhodný příklad: česky montáž (str. 70) – v angličtině assembly – ve

fr. l'assemblage, student by jistě zvolil spíše „montage“. V části věnované strategii zdrojů nepřekvapuje, že studenti užívají pouze „moderní“ zdroje, slovník v mobilu, nikoliv v knižní podobě, dále internet a elektronická média. Konstatování, že užívání jiných zdrojů „závisí na nabídce ze strany učitele“ je sice jistě realitou, nicméně pro osvojování cizích jazyků je tato skutečnost znepokojující. Méně pozornosti je věnováno strategii překladu, nicméně velmi podrobně je analyzováno používání strategie hypotézy a odhadu. Pro „strategii praktikování jazyka“ (str. 76), která patří k nejdůležitějším, by bylo třeba nalézt vhodnější termín z oblasti spisovného jazyka. Některé dílčí strategie, jako strategie pořizování poznámek, strategie resumé a další, bych spíše zahrнула mezi učební techniky. Za velmi podnětné považuji pozorování přístupu studentů k užívání jednotlivých strategií, trochu překvapivý je sebekritický přístup studentů při hodnocení svých výsledků, převažující nedůvěra ve své schopnosti a nedostatek sebevědomí. V závěru dospívá doktorandka k očekávanému zjištění, že názor učitele na používání strategií se liší od názorů studenta, nicméně současně zdůrazňuje, že úlohou učitele je vést studenta k uvědomování si celé škály strategií a k jejich užívání, tím pak i k samostatnosti v přístupu k vlastnímu studiu.

Poslední část 5. kapitoly (5.3.) je pak z tohoto hlediska nejdůležitější částí disertační práce. Autorka se zabývá hledáním možností, jak v rámci učebního úkolu seznámit studenta se strategiemi a dovést ho k jejich užívání. Jednou z nejdůležitějších je přitom strategie memorování, kterou doktorandka velmi podrobně prezentuje na konkrétních příkladech z praxe. Za přínosný a inspirativní lze pokládat způsob prezentace strategie plánování učení, podnětný je návrh rozšiřování strategií pro ověřování porozumění, velmi přesvědčivé je také uplatnění strategie zvládnání emocí. Všechny citované strategie jsou doloženy praktickými a názornými příklady, uváděné příklady jsou následně podrobně analyzovány.

V závěru disertační práce autorka shrnuje dosavadní poznatky a konstatuje, že volba vhodných učebních strategií je cestou, která může výrazně ovlivnit osvojování dalšího cizího jazyka a současně přispět ke splnění nejdůležitějšího úkolu terciárního vzdělávání, kterým je postupné převedení organizace a odpovědnosti za výsledky osvojování cizího jazyka na studenta. Je otázkou, zda k tomuto optimistickému cíli lze dojít jen přechodem od implicitních strategií k explicitním, pochybuji také o reálné možnosti organizace a řízení vlastního studia studentem, nicméně osvojení vhodných učebních strategií jistě významně přispěje k efektivnějšímu osvojování cizích jazyků. Z tohoto hlediska považuji důraz na vedení studenta k volbě a užívání vhodných učebních strategií, a tím postupně i k autonomnímu učení za významný přínos disertační práce.

Po stránce obsahové a věcné postrádám v disertační práci vymezení cíle, postupu práce a definování zvolených metod zpracování zvoleného tématu. Disertační práce je zaměřena převážně prakticky, teoretická část, v níž by byl podán přehled současného stavu teoretického bádání v oboru zcela chybí, podrobnější rozbor a porovnání se týká pouze dvou teoretických prací staršího data – R. Oxfordové a P. Cyra. Bibliografie není zpracována důsledně, je v ní zařazena řada prací, jež v disertaci nejsou citovány, některé naopak chybějí, např. Zrádná slova ve francouzštině s odkazem „viz bibliografie“ (str. 60).

Po formální stránce je práce logicky a pečlivě uspořádána, kapitoly a podkapitoly jsou rozlišeny číslováním i typem písma (chybí pouze 3.1.1. u „Studenti“). Větší přehlednosti by přispělo rozčlenění rozsáhlé páté kapitoly do dvou samostatných kapitol. Několik překlepů, např.: „businessmann“ (str.64), přenos „nedvědomý“ (str.70), „jazky“ (str.70), „Byřišnikov“ – v bibliografii „Barišnikov“, Harris „V.“ – v bibliografii „W.“, „cizijazyčná“ (Jelínek), „startégique“, „startégies“ (Richterich) aj., uniklo pozornosti autorky jistě jen nedopatřením.

Po jazykové stránce by si větší pozornost zasloužila stylistická úroveň práce a důsledné užívání odborného stylu a odborné terminologie. Kromě hovorových obrátů (např. „tak třeba“) by bylo vhodné vyvarovat se i příliš expresivních formulací, jako např. „přesah jazykového vyučování“ (str.10), „komunikace to je přece setkávání“ (str.10), „podstatou jazykového vyučování je setkávání“ (str.21). V textu nacházíme nepřesnosti terminologické a formulační, např.: „chápeme-li jazyk jako prostředek řeči“ (str.6), „autoučení“ (str.15), „praktikování jazyka“ (str.66 aj.), „strategie praktikování jazyka“ (str.76), „plánování praktikování jazyka“ (str.95), „jazyková výuka francouzštiny“ (str.22), „současná didaktika se ustálila na používání pojmů“ (str.43), „vytváření, elaborování umožňuje jednat analogicky, kontextualizovat“ (str.55), „osvojení probíhá“, „osvojování probíhá“, „řízení osvojování“, „osvojování proběhlo“ (str.95 aj.), „nebude se jednat o přesný literární překlad, ale o překlad interpretační“ (str.72) aj.

Při obhajobě doporučuji, aby doktorandka zaujala stanovisko k následujícím dvěma otázkám:

a) Splňuje některá z uvedených učebnic odborné francouzštiny požadavky na ideální kombinaci všech tří přístupů k výuce francouzštiny? Pamatuje se v některé z těchto učebnic na rozvoj učebních strategií studenta?

b) Ke strategii přenosu – je více motivující a tedy efektivnější při osvojování francouzštiny pozitivní transfer nebo negativní interference? Je z tohoto hlediska efektivnější osvojovat si dva románské jazyky nebo volit druhý cizí jazyk z jiné jazykové skupiny?

Závěrem konstatuji, že předložená práce splňuje po obsahové i formální stránce požadavky kladené na doktorskou disertační práci. Autorka prokázala schopnost aplikace teoretických poznatků na řešení zvoleného tématu a závěry, k nimž dospěla, jsou přínosem pro pedagogickou praxi i pro didaktiku cizích jazyků.

Předloženou doktorskou disertační práci proto doporučuji k obhajobě před příslušnou komisí.

V Praze dne 9. září 2009

Doc. PhDr. Vlasta Hlavičková, CSc.